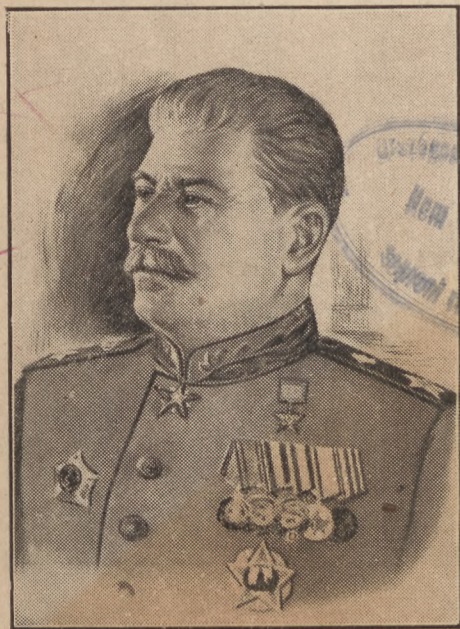

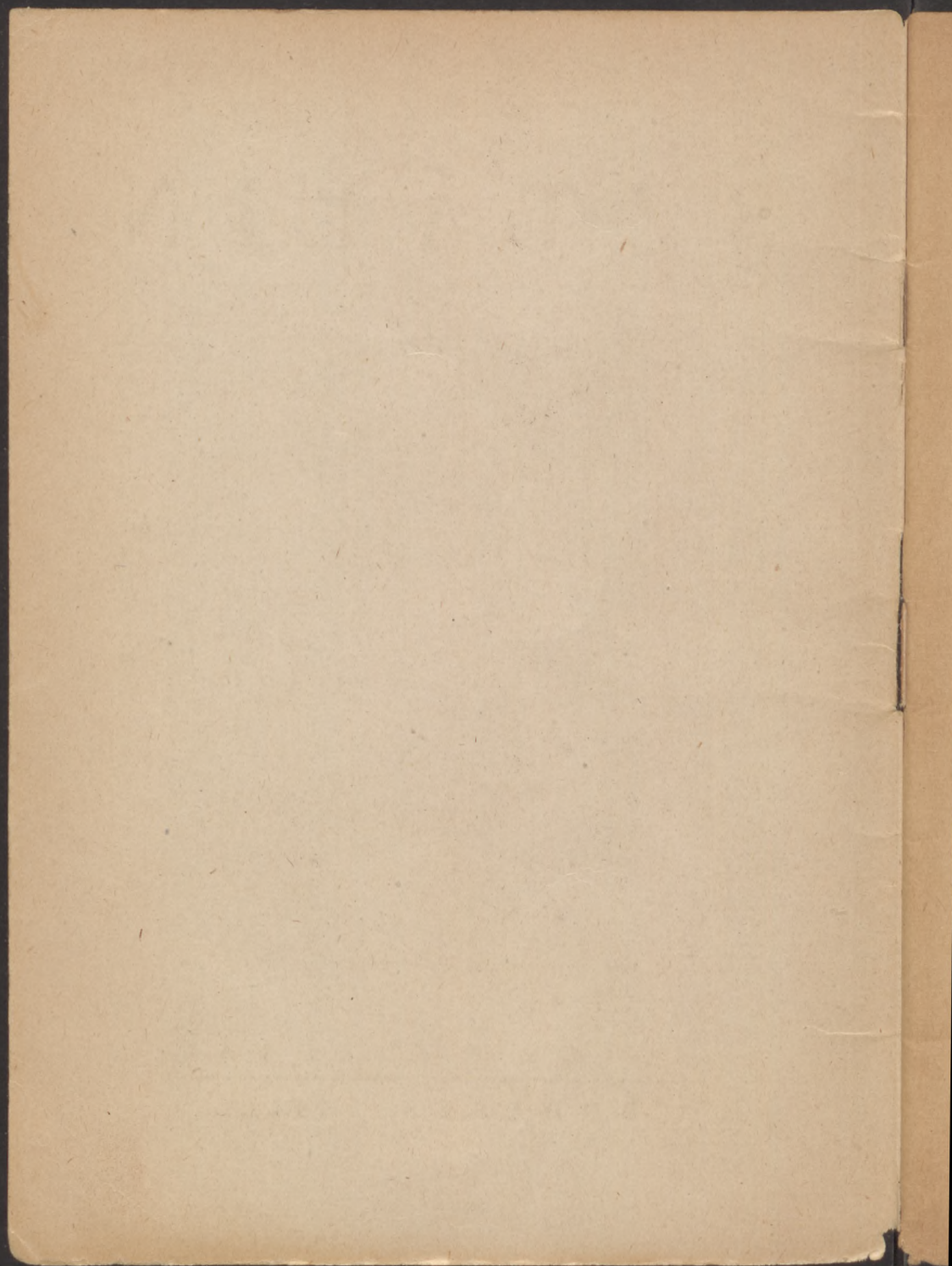
280771

SZTÁLIN

A DIALEKTIKUS ÉS A TÖRTÉNELMI
MATERIALIZMUSRÓL

»SZIKRA« KIADÁSA, BUDAPEST
1945

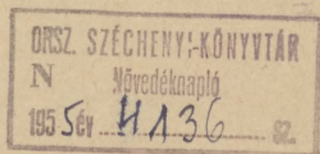
S Z T Á L I N

A DIALEKTIKUS
ÉS A TÖRTÉNELMI
MATERIALIZMUSRÓL

„S Z I K R A” K I A D Á S A

B U D A P E S T, 1945.

280771

450787. — Athenaeum, Budapest.

Felelős nyomdavezető: Talabér Ferenc

A dialektikus materializmus a marxista-leninista párt világnézete. Dialektikus materializmusnak azért nevezzük, mert nézőpontja, melyből a természet jelenségeit vizsgálja, módszere, amellyel őket tanulmányozza és megismeri, *dialektikus*, elmélete pedig, melynek segítségével a természeti jelenségeket megérti és megmagyarázza — *materialisztikus*.

A történelmi materializmus a dialektikus materializmus tételeinek kiterjesztése a társadalmi élet tanulmányozására, a dialektikus materializmus tételeinek alkalmazása a társadalmi élet jelenségeire, a társadalom tanulmányozására, a társadalom történetének tanulmányozására.

Marx és Engels, saját dialektikus módszerüket jellemezve, rendszerint Hegelre hivatkoznak, mint arra a filozófusra, aki a dialektika alapvonalait megformálta. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Marx és Engels dialektikája azonos Hegel dialektikájával. A valóságban Marx és Engels Hegel dialektikájából csak annak „racionális magvát” vették át, félredobva a hegeli idealista burkot és továbbfejlesztve a dialektikát, hogy annak modern tudományos formát adjanak.

„Dialektikus módszerem — mondja Marx — nemcsak alapjában eltér Hegelétől, hanem annak egyenes ellentéte. Hegel számára a gondolkodás folyamata, melyet ő „eszme név alatt” még önálló szubjektummá is tesz, demiurgosza (megteremtője) a valóságosnak, amely annak csak külső megjelenési formája. Nálam, megfordítva, az *eszméi* nem egyéb, mint az ember fejébe átültetett és ott átalakított *anyagi*. (K. Marx: Utószó a „Tőke” I. kötetének második német kiadásához.)

Marx és Engels, saját materializmusukat jellemezve, rendszerint Feuerbachra hivatkoznak, mint arra a filozófusra, aki a materializmust jogaiba visszaállította. Ez azonban nem jelenti azt, hogy Marx és Engels materializmusa azonos Feuerbach materializmusával. A valóságban Marx és Engels Feuerbach materializmusából csak annak „fő magvát” vették át és továbbfejlesztették a materializmus tudományos filozófiai elméletévé, félredobva idealisztikus és valláserkölcsi kinövéseit. Ismeretes, hogy Feuerbach, bár alapjában materialista volt, tiltakozott a materializmus elnevezés ellen. Engels nem egyszer kijelentette, hogy Feuerbach „bár alapjában materialista, még nem szabadult meg a régi idealisztikus kötelekektől”, hogy „Feuerbach tényleges idealizmusa azonnal felszínre bukkan, mihelyt etikáját és vallásfilozófiáját kezdjük vizsgálni”. (Engels: „Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie”, Marx németnyelvű „Válogatott Műveinek” Moszkva-Leningrádi 1934-es kiadásában, 445. old.)

A dialektika elnevezés a „dialego” görög szóból ered, mely annyit jelent, mint beszélgetni, vitázni. Az ókorban dialektika alatt azt a képességet értették, mellyel valaki az igazságot, az ellenfél érvelésében előforduló ellentmondások felderítése és feloldása útján, megállapította. Egyes ókori filozófusok azt tartották, hogy az igazság napfényre hozására legjobb eszköz a gondolkodásban előforduló ellentmondások felderítése és az ellentétes vélemények összeütközése. A gondolkodásnak ez a dialektikus módja, melyet később a természet jelenségeire is kiterjesztettek, a természet megismerésének dialektikus módszerévé alakult, mely a természeti jelenségeket örökös mozgásban és változásban levőknek tekinti, a természet fejlődését pedig — mint a természetben rejlő ellentmondások fejlődésének eredményét, mint a természetben működő ellentétes erők kölcsönhatásának eredményét.

A dialektika, alapját tekintve, egyenes ellentéte a metafizikának.

1. A marxizmus *dialektikus módszerét* a következő alapvonások jellemzik:

a) A dialektika, ellentétben a metafizikával a természetet nem egymástól elszakított, egymástól izolált, egymástól nem függő tárgyak és jelenségek véletlen halmazá-

nak tekinti, hanem összefüggő, egységes egésznek, melyben az egyes tárgyak, jelenségek szervesen kapcsolódnak egymáshoz, függenek egymástól és feltételezik egymást.

Ezért a dialektikus módszer azt tartja, hogy egyetlen természeti jelenség sem érthető meg, ha a többitől elszigetelten vesszük, ha kikapcsoljuk a környező jelenségekből, mert a természet bármely ágának bármely jelensége értelmetlenné válhat, ha a környező körülmények figyelmen kívül hagyásával, tőlük elszakítva vizsgáljuk; és viszont: minden jelenség megérthető és megmagyarázható, ha a környező jelenségekkel megszakítatlan kapcsolatban, a környező jelenségektől függően vizsgáljuk.

b) A dialektika, ellentétben a metafizikával, nem úgy tekinti a természetet, mint a nyugalom és mozdulatlanság, pangsás és változatlanság állapotát, hanem mint a szakadatlan mozgás és változás, szakadatlan megújulás és fejlődés állapotát, ahol valami mindig keletkezőben és fejlődőben van, valami mindig pusztulóban és elhalóban.

Ezért a dialektikus módszer azt követeli, hogy a jelenségeket ne csak egymással való kölcsönös kapcsolatuk és egymástól való függésük szempontjából vizsgáljuk, hanem mozgásuk, változásuk, fejlődésük szempontjából, keletkezésük és elhalásuk szempontjából is.

A dialektikus módszer számára mindenekelőtt nem az fontos, ami az adott pillanatban szilárdnak látszik, de már kezd elhalni, hanem az, ami keletkezőben és fejlődőben van, még ha az adott pillanatban nem is látszik szilárdnak, mert a dialektikus módszer szempontjából csak az legyőzhetetlen, ami keletkezőben és fejlődőben van.

„Az egész természet — mondja Engels — a legkisebbtől a legnagyobbig, a homokszemecskétől a napig, a protistától (a legegyszerűbb élő sejtől. — *A szerk.*) az emberig, örök keletkezésben és megsemmisülésben, szakadatlan folyásban, fáradhatatlan mozgásban és változásban van.“ (Marx-Engels: Sonderausgabe, 1933. Moszkva-Leningrád, németül, 491. old.)

Ezért, mondja Engels, a dialektika „a dolgokat és azok értelmi visszatükröződéseit lényegileg kölcsönös összefüggésükben, kapcsolatukban, mozgásukban, keletkezésükben és eltűnésükben vizsgálja“. (Ugyanott, 25. old.)

c) A dialektika, ellentétben a metafizikával, nem úgy tekinti a fejlődés folyamatát, mint egyszerű növekedési folyamatot, ahol a mennyiségi változások nem vezetnek minőségi változásokhoz, — hanem mint olyan fejlődést, amely jelentéktelen és rejtett mennyiségi változásokból nyílt változásokba, gyökeres változásokba, minőségi változásokba megy át, ahol a minőségi változások nem fokozatosan jönnek létre, hanem gyorsan, váratlanul, egyik állapotból a másik állapotba való ugrásszerű átmenettel és nem véletlenül jönnek létre, hanem törvényszerűen, a jelentéktelen és fokozatos mennyiségi változások fölhalmozódásának eredményeként.

Ezért a dialektikus módszer azt tartja, hogy a fejlődés folyamatát nem úgy kell érteni, mint körben való mozgást, mint a megtett útnak egyszerű megismétlését, hanem mint haladó mozgást, mint átmenetet a régi minőségi állapotból új minőségi állapotba, mint fejlődést az egyszerűtől a bonyolulthoz, az alacsonyabbtól a magasabb felé.

„A természet — mondja Engels — a dialektika próbaköve és a modern természettudomány ehhez a próbához rendkívül gazdag és napról-napra szaporodó anyagot szolgáltatott s ezzel bebizonyította, hogy a természetben végső fokon minden dialektikusan, nem pedig metafizikusan történik, hogy a természet nem egy állandóan újra meg újra megismétlődő körnek örök egyformaságában mozog, hanem valóságos történelmet él át. Itt mindenekelőtt Darwinra kell utalnunk, aki súlyos csapást mért a természet metafizikus szemléletére, bebizonyítván, hogy az egész jelenlegi szerves világ, a növények és állatok, tehát az ember is, egy fejlődési folyamat eredményei, mely millió évek óta tart.“ (Ugyanott, 25. old.)

A dialektikus fejlődést, mint mennyiségi változásokról minőségi változásokra való átmenetet jellemezve, Engels a következőket mondja:

„A fizikában... minden változás mennyiségnek minőségbe való átmenete, annak a mennyiségi változásnak következménye, mely az illető test saját mozgásának vagy a vele közölt bármily formájú mozgásnak mennyiségében végbemegy. »Így például: a víz

hőmérsékletének eleinte semmiféle jelentősége nincsen a víz cseppfolyós állapotának szempontjából, de a cseppfolyós víz hőmérsékletének emelkedésével vagy csökkenésével beáll az a pont, amikor ez a halmazállapot megváltozik és a víz egyik esetben gőzzé, másik esetben jéggé változik.« Ugyanígy az áram erejének egy bizonyos minimumára van szükség ahhoz, hogy az izzólámpa platinadrótja izzásba menjen át; ugyanígy minden fémnek megvan a maga izzási és olvadási hőfoka; ugyanígy minden folyadéknak megvan a maga — adott nyomás alatt állandó — fagypontja és forrpointja, — feltéve, hogy a rendelkezésünkre álló eszközökkel képesek vagyunk a megfelelő hőmérsékletet előállítani; s végül ugyanígy minden gáznak megvan a maga kritikus pontja, melyen, nyomás és hűtés útján, cseppfolyós állapotba vihető. Egyszóval: a fizika úgynevezett konsztánsai (az egyik halmazállapotból másik halmazállapotba való átmenet pontjai. — *A szerk.*) nagyjából nem egyebek, mint azoknak a csomópontoknak a megjelölései, melyeken a mozgás mennyiségi változása (növekedése vagy csökkenése) az illető test állapotában minőségi változást idéz elő, ahol tehát a mennyiség minőségbe csap át.“ (Ugyanott, 502—503. old.)

Azután a kémiára térve át, Engels így folytatja:

„A kémiát a testek minőségi változásairól szóló tudománynak lehet nevezni, amely változások a mennyiségi összetétel változása következtében mennek végbe. Ezt már maga Hegel is tudta... Vegyük az oxigént: ha itt egy molekulában nem két atóm egyesül, mint közönségesen, hanem három, akkor azonnal van dolgunk, olyan testtel, mely szagára és hatására nézve határozottan eltért a közönséges oxigéntől. S mit mondjunk azokról a különböző arányokról, melyekben az oxigén a nitrogénnel és kénnel egyesül s amely arányoknak mindegyike olyan testet hoz létre, mely minőségileg eltér az összes többi testektől!“ (Ugyanott, 503. old.)

Végül Dühringet kritizálva, aki egyre szidja ugyan Hegelt, de ugyanakkor szép csöndesen elcseni tőle azt az

ismert tételt, hogy az átmenet az érzéketlen világ birodalmából az érzéklet birodalmába, a szervezetlen világ birodalmából a szerves élet birodalmába — új állapotba való ugrást jelent, Engels ezt mondja:

„Hiszen ez a mérték viszonyainak Hegel-féle csomóvonala, ahol a tisztán mennyiségi növekedés vagy csökkenés bizonyos csomópontokon *minőségi ugrást* idéz elő, mint például a víz fölmelegítésének vagy lehűtésének esetében, ahol a forrpont és a fagypon azok a csomók, melyeknél — normális nyomás mellett — az új halmazállapotba való átugrás megtörténik, ahol tehát a mennyiség minőségbe csap át. (Ugyanott, 49—50. old.)

d) A dialektika, ellentétben a metafizikával, abból indul ki, hogy a természet tárgyainak és jelenségeinek megvan a maguk belső ellentmondásai, mert valamennyiüknek megvan a pozitív és negatív oldala, múltja és jövője, valamennyiükben vannak halódó és fejlődő elemek; hogy ezeknek az ellentéteknek a harca, az új és a régi, a halódó és a születő, az elhaló és a fejlődő között: ez a belső tartalma a fejlődési folyamatnak, ez a belső tartalma a mennyiségi változások minőségekké válásának.

Ezért a dialektikus módszer azt tartja, hogy az alacsonyabbtól a magasabb felé fejlődés folyamata nem a jelenségek harmonikus kibontakozásának formájában megy végbe, hanem mint a tárgyakban és jelenségekben rejlő ellentmondások kipattanása, mint az ellentmondások alapján működő ellentétes tendenciák „harca“.

„A dialektika — mondja Lenin — szoros értelemben véve, annak az ellentmondásnak tanulmányozása, mely *magában a tárgyak lényegében* rejlik.“ (Lenin: „Filozófiai jegyzetek“, 263. old., oroszul.)

S azután:

„A fejlődés az ellentétek »harca«.“ (Lenin Össz. Műv., XIII. köt., 301. old., oroszul.)

Ezek röviden a marxizmus dialektikus módszerének alapvető vonalai.

Könnyű megérteni, mily óriási jelentőséggel bír a dialektikus módszer tételeinek kiterjesztése a társadalmi élet, a társadalomtörténet tanulmányozására, milyen óriási jelentőséggel bír ezeknek a tételeknek alkalmazása a társadalom történetére, a proletariátus pártjának gyakorlati tevékenységére.

Ha a világon nincsenek elszigetelt jelenségek, ha az összes jelenségek kapcsolatosak egymással és feltételezik egymást, — akkor világos, hogy a történelemben szereplő társadalmi formákat és társadalmi mozgalmakat nem az „örök igazság“, vagy valamely más előítélet szempontjából kell értékelni, mint ahogy a történetírók nem ritkán teszik, hanem azoknak a körülményeknek a szempontjából, melyek az illető társadalmi formát vagy mozgalmat létrehozták és amelyekkel kapcsolatban van.

A rabszolgaságnak a mai viszonyok közt nincs értelme, természetellenes butaság lenne. Ugyanez a rabszolgarend azonban a feloszlóban levő őskommunizmus viszonyai között teljesen érthető és törvényszerű jelenség, mert az őskommunizmushoz képest haladást jelent.

A polgári demokratikus köztársaság követelése a cárizmus és a polgári társadalom fennállásának viszonyai között, mondjuk 1905-ben Oroszországban, teljesen érthető, helyes és forradalmi követelés volt, mert a burzsoá köztársaság akkor egy lépést jelentett előre. Polgári-demokratikus köztársaság követelése a mi, mai viszonyaink között, a Szocialista Szovjetköztársaságok Szövetségében, értelmetlen és ellenforradalmi követelés, mert a burzsoá köztársaság a szovjetköztársasághoz viszonyítva egy lépést jelent hátrafelé.

Minden a körülményektől, helytől és időtől függ.

Érthető, hogy a társadalmi jelenségeknek ilyen *történeti* felfogása nélkül, történelemről szóló tudomány létezése és fejlődése nem lehetséges, mert kizárólag ez a beállítás óvja meg a történelmi tudományt attól, hogy véletlenségek káoszává és a legostobább tévedések halmazává fajuljon.

Menjünk tovább. Ha a világ szakadatlan mozgásban és fejlődésben van, ha a régi elhalása és az új gyarapodása a fejlődés törvénye, akkor világos, hogy nincsenek többé „megingathatatlan“ társadalmi rendszerek, hogy a magántulajdon és a kizsákmányolás nem „örök principiumok“,

hogy a földesurak uralma a parasztok fölött, a kapitalistáké a munkások fölött nem „örök eszme“.

Tehát: a kapitalista rendszert föl lehet váltani szocialista rendszerrel ugyanúgy, ahogy a kapitalista rendszer annak idején felváltotta a feudális rendszert.

Tehát: nem azokra a társadalmi rétegekre kell orientálódni, amelyek már nem fejlődnek, noha a jelen pillanatban övék is a túlnyomó erő, hanem azokra a rétegekre, amelyek fejlődnek, amelyeknek jövőjük van, noha a jelen pillanatban a túlnyomó erő nem is az övék.

A múlt század nyolcvanas éveiben, a marxistáknak a narodnyikokkal való harcai idején, a proletariátus Oroszországban jelentéktelen kisebbség volt az egyéni gazdaságot folytató parasztokkal szemben, akik a lakosság óriási többségét tették ki. De a proletariátus, mint osztály, fejlődőben volt, a parasztság viszont, mint osztály, szétesőben. S éppen azért, mert a proletariátus, mint osztály, fejlődőben volt, a marxisták a proletariátusra orientálódtak. És nem tévedtek, mert, mint tudjuk, a proletariátus később jelentéktelen erőből elsőrendű történelmi és politikai erővé nőtt.

Aki tehát a politikában nem akar tévedni, annak előre kell tekintenie, nem pedig hátra.

Továbbá: ha a lassú mennyiségi változásoknak gyors és váratlan minőségi változásokba való átmenete fejlődési törvény, — akkor világos, hogy a forradalmi változások, melyeket az elnyomott osztályok visznek végbe, abszolút természetes és elkerülhetetlen jelenségek.

Tehát: az átmenet a kapitalizmusból a szocializmusba és a munkáosztály megszabadulása a kapitalista igtól nem lassú változások útján, nem reformok útján, hanem kizárólag csak a kapitalista rendszer minőségi megváltoztatása útján, forradalom útján valósítható meg.

Tehát: ha a politikában nem akarunk tévedni, akkor forradalmároknak kell lennünk, nem pedig reformistáknak.

Továbbá: ha a fejlődés a belső ellentmondások fölfakadása útján megy végbe, úgy, hogy az ellentétes erők, ezeknek az ellentmondásoknak az alapján, összeütközésbe kerülnek és kiküszöbölik az ellentmondást — akkor világos, hogy a proletariátus osztályharcra abszolút természetes és elkerülhetetlen jelenség.

Tehát: nem elkenni kell a kapitalista rendszer ellentmondásait, hanem felfedni és kibogozni, nem eltussolni az osztályharcot, hanem végigvinni.

Tehát: ha a politikában nem akarunk tévedni, akkor kérlelhetetlen proletár osztálypolitikát kell folytatnunk, nem pedig a proletariátus és a burzsoázia érdekeinek összhangjából kiinduló reformista politikát, nem a kapitalizmusnak a szocializmusba való „átnövésének“ megalkuvó politikáját.

Igy áll a dolog a marxizmus dialektikus módszerével, ha a társadalmi életre, a társadalom történetére való vonatkozásában vizsgáljuk.

Ami a marxizmus filozófiai materializmusát illeti, az, alapját tekintve, egyenes ellentéte a filozófiai idealizmusnak.

2. A marxizmus filozófiai *materializmusát* a következő alapvonások jellemzik:

A) Ellentétben az idealizmussal, mely a világot az „abszolút eszme“, a „világszellem“, az „öntudat“ megtestesülésének tekinti, — Marx filozófiai materializmusa abból indul ki, hogy a világ természetére nézve *anyag*i, hogy a világ sokoldalú jelenségei a mozgásban levő anyag különböző formái, hogy jelenségeknek a dialektikus módszerrel megállapított kölcsönös kapcsolata és egymástól való kölcsönös függősége: a mozgásban levő anyag fejlődésének törvényszerűsége, hogy a világ fejlődése az anyagmozgás törvényei szerint megy végbe és semminő „világszellemre“ ennek a fejlődésnek szüksége nincsen.

„A materialista világnézet — mondja Engels — egyszerűen azt jelenti, hogy a természetet olyannak vesszük, amilyen csakugyan, anélkül, hogy valamit is hozzáadnánk, ami a természettől idegen.“ (Engels „Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen Philosophie“ c. *kézirata*, a Marx—Engels—Lenin intézet moszkvai archívumában.)

Az ókori filozófus, Herakleitosz, materialista nézeteiről szólva, aki szerint „a világot, mely egységes és mindent magába foglal, sem isten, sem ember nem alkotta; mely öröktől fogva volt, van és örökké lesz, mint élő tűz, mely törvényszerűen hol lángralobbanóban, hol elalvóban van“ — Lenin ezt a megjegyzést teszi: „Igen jó kifejtése a dia-

lektikus materializmus alapjainak". (Lenin: Filozófiai jegyzetek", 318. old., oroszul.)

B) Ellentétben az idealizmussal, mely azt állítja, hogy csak öntudatunknak van reális létezése, hogy az anyagi világ, a lét, a természet csak tudatunkban van, csak a mi érzékleteinkben, képzeleteinkben, fogalmainkban, — a marxizmus filozófiai materializmusa abból indul ki, hogy az anyag, a természet, a lét — objektív és reális valóság, mely tudatunkon kívül és attól függetlenül létezik; hogy az anyag az elsődleges, mert minden érzékletnek, minden képzetnek, minden tudatnak anyag a forrása, a tudat viszont másodlagos, leszármaztatott valami, mert csak az anyagnak, a létnek visszatükrözése; hogy a gondolkodás az anyag terméke, mégpedig a fejlődése során magas tökéletességi fokot elért anyagnak, az agynak terméke, az agy viszont a gondolkodás szerve; hogy tehát nem választhatjuk el a gondolkodást az anyagtól, ha csak nem akarunk súlyos hibába esni.

„Az egész filozófia legfőbb kérdése — mondja Engels — a gondolkodásnak a léthez, a szellemnek a természethez való viszonya... A filozófusok két nagy táborra oszlottak, aszerint, hogy hogyan feleltek erre a kérdésre... Azok, akik azt állították, hogy a szellem előbb létezett, mint a természet... az *idealisták* táborát alkották. Azok viszont, akik a természetet tartották eredetileg létezőnek, a *materializmus* különböző iskoláihoz tartoztak." (Marx: Ausgewählte Schriften. I. köt., 434—435. old.)

És tovább:

„Az anyagi, érzékeinkkel felfogható világ, melyhez mi magunk is tartozunk, az egyedüli valóságos világ... Öntudatunk és gondolkodásunk, bármennyire érzékföltötteinek látszik is, az anyagi, testi szervnek, az agynak terméke. Az anyag nem a szellem terméke, hanem a szellem az anyag legmagasabbrendű terméke." (Ugyanott, 439. old.)

Az anyag és gondolkodás kérdéséről szólva, Marx azt mondja:

„Nem lehet elválasztani a gondolkodást attól az anyagtól, amely gondolkodik. Minden változás hordozója az anyag." (Ugyanott, 400. old.)

A marxizmus filozófiai materializmusát jellemezve, Lenin ezt írja:

„A materializmus általában elismeri az objektív reális létet (az anyagot), amely a tudattól, érzéklettől, tapasztalattól független... A tudat... csak a lét tükröződése, s legjobb esetben is csak megközelítően helyes (adekvát, ideálisan pontos) tükröződése.“ (Lenin Össz. Műv., XIII. köt., 266—267. old., oroszul.)

És más helyen:

a) „Anyagnak nevezzük azt, ami érzékszerveinkre hatva, érzékletet kelt bennünk; az anyag objektív, reális valóság, mely számunkra érzékleteinkben van adva... Az anyag, a természet, a lét, a fizikai elsőleges valami; viszont a szellem, a tudat, az érzéklet, a pszichikai — másodlagos.“ (Ugyanott, 119—120. old.)

b) „A világ képe: annak képe, hogy hogyan mozog az anyag, hogy hogyan »gondolkodik az anyag.«“ (Ugyanott, 288. old.)

c) „Az agy a gondolkodás szerve.“ (Ugyanott, 125. old.)

C) Ellentétben az idealizmussal, amely kétségbevonja, hogy a világot és a világ törvényszerűségeit megismerhetnők, mely nem hisz ismereteink megbízhatóságában, nem ismer el objektív igazságot és azt tartja, hogy a világ teli van „magánvaló dolgokkal (Ding an sich)“, amiket a tudomány soha meg nem ismerhet, — a marxizmus filozófiai materializmusa abból indul ki, hogy a világ és törvényszerűségei teljes mértékben megismerhetők, hogy a természet törvényeiről való ismereteink, a tapasztalat, a gyakorlat ellenőrzése mellett, megbízható ismeretek, melyek objektív igazságok jelentőségével bírnak, hogy meg nem ismerhető dolgok a világon nincsenek, legfőljebb olyanok, melyeket eddig még nem ismertünk meg, le a tudomány és a gyakorlat segítségével a jövőben ezeket is fel fogjuk deríteni és meg fogjuk ismerni.

Kantnak és más idealistáknak a világ meg nem ismerhetőségéről és a meg nem ismerhető „magánvaló dolgokról“ szóló tanítását kritizálva és a materializmusnak ismereteink megbízhatóságáról szóló ismert tételét védelmezve, Engels a következőket írja:

„Legjobb cáfolata ezeknek, mint minden egyéb filozófiai csodabogárnak is, a gyakorlat, nevezetesen a kísérlet és az ipar. Ha valamely természeti jelenségről való felfogásunk helyességét azzal tudjuk bebizonyítani, hogy mi magunk létrehozzuk azt, hogy előidézzük annak előfeltételeiből, s még hozzá az illető jelenséget saját céljaink szolgálatába kényszerítjük, akkor egyszersmindenkorra vége a Kant-féle megfoghatatlan „magánvalónak“. Az állatok és növények testeiben képződő kémiai anyagok ilyen „magánvalók“ maradtak mindaddig, míg a szerves kémia egyiket a másik után nem kezdte el előállítani; ezzel aztán a „magánvaló“ átváltozott nekünk való dologgá, mint például az alizarin, a buzérgyökér festő-anyaga, melyet mi ma már nem a mezőn termő buzérgyökérből nyerünk, hanem sokkal olcsóbban és egyszerűbben, a kőszénkátrányból. Kopernikus naprendszere háromszáz éven keresztül csak hipotézis volt, s bár százszal, ezerrel, tízezerrel egy ellen le lehetett volna fogadni, mégis csak hipotézis. Mikor azonban Leverrier, ennek a naprendszernek adatai alapján, nemesak bebizonyította, hogy léteznie kell még egy, eddig számunkra ismeretlen bolygónak, de pontosan ki is számította azt a helyet, melyet ez a bolygó a világűrben elfoglal s mikor aztán Galle ezt a bolygót tényleg meg is találta, akkor Kopernikus rendszere bebizonyítást nyert.“ (Marx: *Ausgewählte Schriften*, I. köt., 436—437. old.)

Lenin, Bogdánovot, Bazárovot, Juskjevicsét és Machnak más követőit fideizmussal vádolva és a materializmusnak azt az ismert tételét védelmezve, hogy a természeti törvényszerűségről való tudományos ismereteink megbízhatók, hogy a tudományok törvényei objektív igazságok, ezt mondja:

„A modern fideizmus egyáltalán nem veti el a tudományt, csak a tudománynak „túlzott igényeit“ veti el, tudniillik az objektív igazságra irányuló igényeit. Ha van objektív igazság (mint ahogy azt a materialisták gondolják), ha ezt az objektív igazságot nekünk egyedül és kizárólag a természettudomány nyújthatja, a külső világnak az ember „tapasztalatában“ való visszatükrözése útján — akkor minden

fideizmust feltétlenül el kell vetni.“ (Lenin Össz. Műv., XIII. köt., 102. old., oroszul.)

Ezek röviden a marxizmus filozófiai materializmusának alapvető elemei.

Könnyű megérteni, milyen óriási jelentőségű a filozófiai materializmus tételeinek kiterjesztése a társadalmi élet tanulmányozására, a társadalom történetének tanulmányozására, milyen óriási jelentőségű ezeknek a tételeknek alkalmazása a társadalom történetére, a proletariátus pártjának gyakorlati tevékenységére.

Ha a természeti jelenségek kapcsolata és azok egymástól való kölcsönös függősége a természet fejlődésének törvényszerűsége, akkor ebből az folyik, hogy a társadalmi élet jelenségeinek kapcsolata és egymástól való kölcsönös függősége — szintén nem véletlen, hanem a társadalom fejlődésének törvényszerűsége.

Tehát: a társadalmi élet, a társadalom története megszűnik „véletlenségek“ halmazata lenni, mert a társadalom története a társadalom törvényszerű fejlődésének jellegét nyeri, a társadalom történetének tanulmányozása pedig tudománnyá lesz.

Tehát: a proletariátus pártjának gyakorlati tevékenységét nem „kiváló személyiségek“ jámbor óhajaira, nem az „ész“ vagy az „általános erkölcs“ követelményeire, hanem a társadalmi fejlődés törvényszerűségeire, e törvényszerűségeik tanulmányozására kell felépíteni.

Továbbá: ha a világ megismerhető s ismereteink a természet fejlődésének törvényeiről megbízható ismeretek, melyek objektív igazság jelentőségével bírnak — akkor ebből az következik, hogy a társadalmi élet, a társadalom fejlődése szintén megismerhető s a társadalom fejlődésének törvényeiről szóló tudomány adatai megbízható adatok, melyek objektív igazság jelentőségével bírnak.

Tehát: a társadalom történetéről szóló tudomány, a társadalmi élet jelenségeinek minden bonyolultsága mellett is, époly exakt tudománnyá válhat, mint mondjuk a biológia, olyan tudománnyá, mely a társadalmi fejlődés törvényeit gyakorlati alkalmazás céljaira tudja kihasználni.

Tehát: a proletariátus pártjának gyakorlati tevékenységét nem véletlen motívumok, hanem a társadalmi fejlődés

dés törvényei, a belőlük levont gyakorlati következtetések kell hogy irányítsák.

Tehát: a szocializmus az emberiség jobb jövőjéért való ábrándozásból tudománnyá válik.

Tehát: a tudomány és a gyakorlati tevékenység kapcsolata, az elmélet és gyakorlat kapcsolata, ezeknek egysége — a proletariátus pártjának vezérsillaga.

Továbbá: ha a természet, a lét, az anyagi világ elsődleges, az öntudat, a gondolkodás viszont másodlagos, származtatott valami, ha az anyagi világ objektív, reális valóság, mely az emberek öntudatától függetlenül létezik, az öntudat pedig csak ennek az objektív, reális valóságnak a visszatükrözése, — akkor ebből az következik, hogy a társadalom anyagi élete, léte ugyancsak elsődleges, szellemi élete pedig másodlagos, származtatott, hogy a társadalom anyagi élete objektív, reális valóság, amely az emberek akaratától függetlenül létezik, a társadalom szellemi élete pedig ennek az objektív reális valóságnak, a létnek visszatükröződése.

Tehát: a társadalmi szellemi élet alakulásának forrását, a társadalmi eszmék, társadalmi elméletek, politikai nézetek, politikai intézmények keletkezésének forrását nem magukban ezekben az eszmékben, elméletekben, nézetekben, politikai intézményekben kell keresni, hanem a társadalom anyagi életének körülményeiben, a társadalmi létben, melynek ezek az eszmék, elméletek, nézetek stb. csak tükröződései.

Tehát: ha a társadalom történetének különböző korszakaiban különböző társadalmi eszméket, elméleteket, nézeteket, politikai intézményeket találunk, ha a rabszolgarendszerben bizonyos fajta társadalmi eszmékkel, elméletekkel, nézetekkel, politikai intézményekkel találkozunk, a feudális rendszerben viszont más milyenekkel és a kapitalista rendszerben ismét másokkal, akkor ennek magyarázatát nem maguknak az eszméknek, elméleteknek, nézeteknek, politikai intézményeknek a „természete“, „sajátossága“ adja meg, hanem a társadalom anyagi életének körülményei, melyek a társadalmi fejlődés különböző korszakaiban különbözők.

Amilyen a társadalom léte, amilyenek a társadalom anyagi létének körülményei, olyanok eszméi, elméletei, politikai nézetei, politikai intézményei,

Ezzel kapcsolatban Marx ezt mondja:

„Nem az emberek tudata határozza meg létüket, hanem ellenkezőleg: társadalmi létük határozza meg tudatukat.“ (K. Marx: Gesammelte Werke, I. köt., 359. old.)

Tehát: a proletariátus pártjának, ha nem akar tévedni a politikában és a hiu ábrándozók sorsára jutni, tevékenységében nem az „emberi ész“ elvont „principiumaiból“ kell kiindulnia, hanem a társadalom anyagi életének konkrét viszonyaiból, mint a társadalmi fejlődés döntő tényezőjéből, nem a „nagy emberek“ jámbor óhajaiból, hanem a társadalmi anyagi élet fejlődésének reális szükségleteiből.

Hogy az utópisták, köztük a narodnyikok, anarchisták és eszerek elbuktak, az többek közt abban leli magyarázatát, hogy nem ismerték el a társadalom anyagi életkörülményeinek a társadalom fejlődésében játszott vezérszerpét, és, idealizmusba esve, gyakorlati tevékenységüket nem a társadalmi anyagi élet fejlődésének szükségleteire építették fel, hanem azoktól függetlenül és azok ellenére, a társadalom reális életétől elszakadt „ideális tervek“ és „mindent átfogó projektumok“ alapjára.

A marxizmus-leninizmus ereje és életrevalósága éppen abban rejlik, hogy gyakorlati tevékenységében mindig a társadalmi anyagi élet fejlődésének szükségleteire támaszkodik és sohasem szakad el a társadalom reális életétől.

Marx szavaiból azonban korántsem következik az, hogy a társadalmi eszméknek, elméleteknek, politikai nézeteknek, politikai intézményeknek nincs jelentőségük a társadalmi életben, hogy nem gyakorolnak visszahatást a társadalmi létre, a társadalom anyagi életkörülményeinek fejlődésére. Mi eddig csak a társadalmi eszmék, elméletek, nézetek, politikai intézmények *eredetéről, keletkezéséről* beszéltünk, arról, hogy a társadalom szellemi élete a társadalom anyagi életének körülményeit tükrözi vissza. Ami a társadalmi eszmék, elméletek, nézetek, politikai intézmények *jelentőségét*, azoknak a történelemben játszott *szerpét* illeti, a történelmi materializmus nemcsak nem tagadja, ellenkezőleg: hangsúlyozza azoknak fontos szerepét és jelentőségét a társadalom életében, a társadalom történetében.

A társadalmi eszmék és elméletek különbözök. Vannak régi eszmék és elméletek, amelyek már idejüket multák s a társadalom hanyatló erőinek érdekeit szolgálják. Ezek jelentősége abban áll, hogy gátolják a társadalom fejlődését, előrehaladását. És vannak új, haladó eszmék és elméletek, amelyek a társadalom haladó erőinek érdekeit szolgálják. Ezeknek a jelentősége abban áll, hogy megkönnyítik a társadalom fejlődését, előrehaladását, melynek során annál nagyobb jelentőségre tesznek szert, minél pontosabban tükrözik vissza a társadalmi anyagi élet fejlődésének szükségleteit.

Új társadalmi eszmék és elméletek csak akkor keletkeznek, ha a társadalom anyagi életének fejlődése a társadalom elé új feladatokat állított. De ha már létrejöttek, igen komoly erővé válnak, amely megkönnyíti a társadalom anyagi életének fejlődése által felvetett új feladatok megoldását, megkönnyíti a társadalom előrehaladását. Éppen ebben mutatkozik meg az új eszmék, új elméletek, új politikai nézetek, új politikai intézmények óriási szervező, mozgósító és átalakító jelentősége. Új társadalmi eszmék és elméletek éppen azért jöttek létre, mert a társadalomnak szüksége van rájuk, mert azok szervező, mozgósító és átalakító munkája nélkül a társadalom anyagi életének fejlődése során megérett feladatok megoldása *lehetetlen*. Az új társadalmi eszmék és elméletek, miután a társadalom anyagi életének fejlődése által felvetett új feladatok bázisán létrejöttek, utat törnek maguknak, a néptömegek közkinceseivé lesznek, mozgósítják őket, megszervezik őket a társadalom hanyatló erői elleni harcra s így módon megkönnyítik a társadalom hanyatló erőinek megdöntését, melyek a társadalom anyagi életének fejlődését gátolják.

Ily módon a társadalmi eszmék, elméletek, politikai intézmények, miután a társadalom anyagi élete, a társadalmi lét fejlődése által megérlelt feladatok alapján létrejöttek, utóbb maguk is visszahatnak a társadalmi létre, a társadalom anyagi életére, létrehozva azokat a feltételeket, melyek szükségesek ahhoz, hogy a társadalom anyagi élete által megérlelt feladatok megoldása betetőzést nyerjen s a társadalom további fejlődése lehetségessé váljék.

Evvel kapcsolatban Marx azt mondja:

„Az elmélet, mihelyt a tömegekbe behatol, anyagi erővé válik.“ (Marx—Engels, Gesamtausgabe, I. Abt. I. Bd., I. Hälfte, 614. old.)

Tehát: a proletariátus pártjának, hogy a társadalom anyagi életviszonyaira befolyást gyakorolhasson s azok fejlődését, javulását meggyorsíthassa, olyan társadalmi elméletre, olyan társadalmi eszmére kell támaszkodnia, amely helyesen tükrözi vissza a társadalmi anyagi élet fejlődésének szükségleteit és ennek folytán a népnek széles tömegeit képes mozgásba hozni, mobilizálni s belőlük a proletárpárt nagy hadseregét megszervezni, amely hadsereg kész a reakció erőit szétverni és a társadalom haladó erői számára utat törni.

Az „ökonómisták“ és a mensevikek bukása többek között abban leli magyarázatát, hogy nem ismerték el a haladó elmélet, haladó eszme mozgósító, szervező és átalakító szerepét és vulgáris materializmusba esve, azok szerepét szinte nullára redukálták s következésképp a pártot passzívításra, pangásra kárhoztatták.

A marxizmus-leninizmus ereje és életrevalósága abban áll, hogy haladó elméletre támaszkodik, mely helyesen tükrözi vissza a társadalmi anyagi élet fejlődésének szükségleteit, hogy az elméletet az azt megillető magaslatra emeli és kötelességének tartja az elmélet mozgósító, szervező és átalakító erejét végig kihasználni.

Igy felel a történelmi materializmus arra a kérdésre, hogy milyen viszonyban állnak egymással a társadalmi lét és társadalmi tudat, az anyagi élet fejlődési feltételei és a társadalom szellemi életének fejlődése.

Hátramarad még az a kérdés: mit kell értenünk a történelmi materializmus szempontjából „a társadalom anyagi életének feltételei“ alatt, melyek végeredményben a társadalom arculatát, eszméit, nézeteit, politikai intézményeit stb. meghatározzák.

S tényleg: mik a „társadalom anyagi életének feltételei“, mik az ismertető vonásaik?

Kétségtelen, hogy a „társadalom anyagi életének feltételei“ fogalmába beletartozik mindenekelőtt a társadalmat környékező természet, a földrajzi környezet, mely a társadalom anyagi életének egyik elengedhetetlen és állandó feltétele és természetesen befolyást gyakorol a társadalom fejlődé-

sére. Milyen szerepet játszik a földrajzi környezet a társadalom fejlődésében? Nem a földrajzi környezet-e az a főerő, mely a társadalom arculatát, az emberek társadalmi rendszerének jellegét s az egyik rendszerről a másikra való áttérést meghatározza?

A történelmi materializmus erre a kérdésre nemmel felel.

Elvitathatatlan, hogy a földrajzi környezet a társadalom fejlődésének egyik állandó és elengedhetetlen feltétele és hogy az, természetesen, befolyást gyakorol a társadalom fejlődésére, — gyorsítja vagy lassítja a társadalom fejlődésének menetét. Befolyása azonban nem *döntő*, mert a társadalom változása és fejlődése hasonlíthatatlanul gyorsabban megy végbe, mint a földrajzi környezet változása és fejlődése. Háromezer év lefolyása alatt Európában három különböző társadalmi rendszer engedte át a helyét új, más rendszernek: az ősközösség, a rabszolgarendszer és a feudális rendszer, sőt Európa keleti részében, a Szovjetunióban, négy társadalmi rendszer váltotta föl egymást ez alatt az idő alatt. Ugyanakkor Európa földrajzi viszonyai ez alatt az idő alatt vagy semmit sem változtak, vagy olyan jelentéktelen mértékben változtak, hogy a földrajz még csak meg sem említi a változást. S ez érthető is. Ahhoz, hogy a földrajzi környezet valamennyire is komoly változásokon menjen át, millió évek kellenek, míg az emberek társadalmi rendszerének leggyökeresebb változásaihoz is elegendő néhány száz, vagy egy-két ezer év.

Ebből tehát az következik, hogy a földrajzi környezet nem lehet a társadalmi fejlődés főoka, *döntő* oka, mert az, ami tízezer éveken át csaknem teljesen változatlanul maradt, nem lehet főoka annak a fejlődésnek, amely néhány száz év alatt gyökeres változásokon megy át.

Ugyancsak kétségtelen, hogy a népesség gyarapodása, a lakosság ilyen vagy olyan sűrűsége szintén beletartozik a „társadalom anyagi életfeltételeinek“ fogalmába, mert az ember a társadalom anyagi életfeltételeinek elengedhetetlen eleme s a társadalomnak bármily anyagi élete lehetetlen, ha nincs jelen az embereknek legalább is egy bizonyos minimális száma. Vajjon nem a népesség növekedése-e az a főerő, mely az emberek társadalmi rendszerének jellegét meghatározza?

A történelmi materializmus erre a kérdésre szintén nemmel válaszol.

A népesség növekedése természetesen befolyást gyakorol a társadalom fejlődésére, könnyíti vagy lassítja a társadalom fejlődését, de nem lehet a társadalom fejlődésének fő tényezője és a társadalom fejlődésére gyakorolt befolyása nem lehet *döntő* befolyás, mert a népesség fejlődése egy magában nem adja meg a kulcsot annak megmagyarázásához, hogy valamely adott társadalmi rendszert miért éppen ez az új rendszer és nem valami más rendszer váltja fel, hogy az ősközösség rendszerét miért éppen a rabszolgarendszer, a rabszolgarendszert miért éppen a feudális, a feudális rendszert miért éppen a polgári és nem valamilyen más rendszer váltja fel?

Ha a népesség növekedése lenne a társadalmi fejlődés meghatározó tényezője, akkor a népesség magasabb sűrűségének okvetlenül megfelelő magasabb típusú társadalmi rendszert kellene életre hívnia. A valóságban azonban nem ezt látjuk. A lakosság sűrűsége Kínában négyszer akkora, mint az Amerikai Egyesült Államokban, mégis az Egyesült Államok a társadalmi fejlődés szempontjából magasabb fokon állanak, mint Kína, mert Kínában még fél feudális rendszer uralkodik ugyanakkor, amikor az Egyesült Államok már régen elérték a kapitalizmus fejlődésének legmagasabb fokát. A lakosság sűrűsége Belgiumban 19-szer nagyobb, mint az Egyesült Államokban és 26-szor nagyobb, mint a Szovjetunióban, mégis az Egyesült Államok a társadalmi fejlődés szempontjából magasabb fokon állanak, mint Belgium, viszont Belgium egy egész történelmi korszakkal áll a Szovjetunió mögött, mert Belgiumban még a kapitalista rendszer uralkodik ugyanakkor, amikor a Szovjetunió már végzett a kapitalizmussal és létrehozta a szocialista rendszert.

De ebből az következik, hogy a népesség növekedése a társadalom fejlődésében nem az a főerő és nem is lehet az a főerő, mely a társadalmi rendszer jellegét, a társadalom arculatát *meghatározza*.

Hol találjuk hát meg a társadalom anyagi életfeltételeinek rendszerében azt a főerőt, amely a társadalom arculatát, a társadalmi rendszer jellegét, a társadalomnak egyik rendszerből a másikba való fejlődését meghatározza?

Ezt az erőt a történelmi materializmus az emberek létezéséhez szükséges *életfenntartási eszközök megszerzésének módjában*, a társadalom életéhez és fejlődéséhez elengedhetetlen *anyagi javak* — élelem, ruházat, lábbeli, lakás, fűtőanyag, termelőeszközök stb. — *termelésének módjában* látja.

Ahhoz, hogy éljünk, élelemre, ruházatra, lábbelire, lakásra, tüzelőre stb. van szükségünk; ahhoz, hogy ezek az anyagi javak rendelkezésünkre álljanak, termelnünk kell őket, termelésükhöz viszont termelőeszközök szükségesek, amelyek segítségével az emberek élelmet, ruházatot, lábbelit, lakást, fűtőanyagot stb. termelnek, érteni kell ezeknek az eszközöknek a termeléséhez és tudni kell bánni velük.

A *termelő eszközök*, melyek segítségével az anyagi javak termelése végbe megy, az *emberek*, akik a termelő eszközöket mozgásba hozzák s *termelési tapasztalataik és ügyességük* segítségével az anyagi javak termelését megvalósítják — mindezek az elemek együttevén a társadalom *termelőerőit* alkotják.

A termelőerők azonban csak egyik oldalát jelentik a termelésnek, azt, amelyik az embereknek az anyagi javak termelésére felhasznált természeti tárgyak és erőkhez való viszonyát fejezi ki. A termelés másik oldalát, a termelési mód másik oldalát, az embereknek a termelés folyamán kialakuló egymáshoz való viszonyai, az emberek *termelési viszonyai* adják meg. Az emberek a természettel vívott harcukat és a természetnek anyagi javak termelésére való kihasználását nem egymástól elszigetelten folytatják, nem mint egymástól elszakadt egyes emberek, hanem közösen, csoportokban, társadalmakra oszolva. Ezért a termelés mindig és minden körülmények között *társadalmi* termelés. Az anyagi javak termelésének megvalósítása folyamán az emberek a termelésben egymás között ilyen vagy amolyan kölcsönös viszonyokat, ilyen vagy amolyan termelési viszonyokat létesítenek. Ezek a viszonyok lehetnek kizsákmányolástól szabad emberek együttműködésének és kölcsönös segítségének viszonyai, lehetnek az uralkodás és alávetettség viszonyai és végül lehetnek átmeneti viszonyok a termelési viszonyok egyik formájából a másikba. De bármilyen is a termelési viszonyok jellege, azok — mindig és bármiféle rendszer mellett — ép olyan elengedhetetlen elemei a termelésnek, mint a társadalom termelőerői.

„A termelésben — mondja Marx — az emberek nemcsak a természetre gyakorolnak befolyást, hanem egymásra is. Nem termelhetnek anélkül, hogy valamilyen formában ne egyesüljenek közös tevékenységük eredményének kölcsönös kicserélése céljából. A termelés céljából az emberek bizonyos meghatározott kapcsolatokba és viszonyokra lépnek egymással, s a természethez való viszonyuk csak ezeknek a társadalmi kapcsolatoknak és viszonyoknak közvetítésével létezik s a termelés ezek közvetítésével megy végbe.“
(Karl Marx, Ausgewählte Schriften, I. köt., 261. old.)

Következésképp a termelés, a termelési mód magában foglalja mind a társadalom termelőerőit, mind az emberek termelési viszonyait s ezek egységét testesíti meg az anyagi javak termelésének folyamatában.

A termelés *egyik sajátossága*, hogy sohasem reked meg hosszú időre egy ponton, hanem mindig változó és fejlődő állapotban van s a termelési módban beállt változások elkerülhetetlenül maguk után vonják az egész társadalmi rendszernek, a társadalmi eszméknek, politikai nézeteknek, politikai intézményeknek megváltozását is, az egész társadalmi és politikai berendezésnek átépítését idézve elő. A fejlődés különböző fokain az emberek különböző termelési módokat alkalmaznak, vagy egyszerűbben szólva: különböző életmódot folytatnak. Az ősközösségben egy bizonyos termelési mód uralkodik, a rabszolgaság korában másféle mód, a feudalizmus idején ismét másféle és így tovább. Ennek megfelelően az eml. rek társadalmi rendszere, szellemi élete, nézetei, politikai intézményei szintén különbözők.

Amilyen a társadalom termelési módja, olyan, alapjában véve, maga a társadalom is, olyanok eszméi és elméletei, politikai nézetei és intézményei.

Vagy egyszerűbben szólva: amilyen az emberek életmódja, olyan a gondolkodás módjuk is.

Ez azt jelenti, hogy a társadalom fejlődésének története mindenekelőtt a termelés fejlődésének története, a századok során egymást felváltó termelési módok története, a termelőerők és az emberek termelési viszonyai fejlődésének története.

Tehát: a társadalmi fejlődés története egyúttal maguknak az anyagi javak termelőinek története is, a termelési folyamat főerejét kitevő dolgozó tömegek története, akik a társadalom létfenntartásához szükséges anyagi javak termelését megvalósítják.

Tehát: a történettudomány, ha valóban tudomány akar lenni, nem vezetheti vissza többé a társadalmi fejlődés történetét a királyok és hadvezéreknek, országok „elfoglalóinak” és „meghódítóinak” tetteire, hanem elsősorban az anyagi javak termelőinek történetével, a dolgozó tömegek történetével, a népek történetével kell foglalkoznia.

Tehát: a társadalom történetét szabályozó törvények tanulmányozásának kulcsát nem az emberek fejében, nem a társadalom nézeteiben és eszméiben kell keresni, hanem abban a termelési módban, melyet a társadalom az egyes adott történelmi korszakokban úz, — a társadalom gazdagságában.

Tehát: a történettudomány főfeladata a termelés törvényeinek, a termelőerők és termelési viszonyok fejlődési törvényeinek, a társadalom gazdasági fejlődését szabályozó törvényeknek tanulmányozása és felderítése.

Tehát: a proletariátus pártjának, ha valóságos párt akar lenni, mindenekelőtt a termelés fejlődését, a társadalom gazdasági fejlődése törvényeinek ismeretét kell elsajátítania.

Tehát: a proletariátus pártjának, ha nem akar tévedni a politikában, mind programja felépítésében, mind gyakorlati tevékenységében, mindenekelőtt a termelés fejlődésének törvényeiből, a társadalom gazdasági fejlődésének törvényeiből kell kiindulnia.

A termelés *második sajátossága* abban áll, hogy a termelés változása és fejlődése mindig a termelő erők változásával és fejlődésével kezdődik, mindenekelőtt a termelőeszközök változásával és fejlődésével. A termelőerők tehát a termelésnek legmozgékonyabb, legforradalmibb elemei. Először megváltoznak és fejlődnek a társadalom termelőerői, s csak azután, ezektől a változásoktól *függően* és azoknak *megfelelően*, változnak az emberek termelési viszonyai, gazdasági viszonyai. Ez azonban nem jelenti azt, hogy a termelési viszonyok nem hatnak ki a termelőerők

fejlődésére s hogy az utóbbiak nem függenek az előbbiektől. A termelési viszonyok fejlődése a termelőerők fejlődésétől függ ugyan, de a termelési viszonyok a maguk részéről befolyást gyakorolnak a termelőerők fejlődésére, gyorsítva vagy lassítva azt. Ezen a ponton meg kell jegyezni, hogy a termelési viszonyok nem maradhatnak nagyon sokáig hátra a termelőerők növekedése mögött, nem állhatnak sokáig avval ellentmondásban, mert a termelőerők csak akkor fejlődhetnek teljes mértékben, ha a termelési viszonyok megfelelnek a termelőerők jellegének és állapotának és teret engednek a termelőerők fejlődésének. Ezért, bármennyire elmaradnak a termelési viszonyok a termelőerők fejlődése mögött, előbb vagy utóbb összhangba kell kerülniök — s tényleg összhangba is kerülnek — a termelőerők fejlődésének színvonalával, a termelőerők jellegével. Ellenkező esetben a termelés rendszerében a termelőerők és a termelési viszonyok egységének gyökeres felborítása állna be, szakadás a termelés egészében, a termelés válsága, a termelőerők pusztulása.

Példái annak, hogy a termelési viszonyok jellege nem felel meg a termelőerőknek, hogy konfliktus tör ki közöttük: — a gazdasági válságok a kapitalista országokban, ahol a termelőeszközöknek kapitalista magántulajdona kiáltó ellentétben áll a termelési folyamat társadalmi jellegével, a termelőerők jellegével. Ennek az ellentétnek a következők a következményei a gazdasági válságok, melyek a termelőerők pusztulásához vezetnek s amellet maga ez az ellentét gazdasági alapja a szociális forradalomnak, melynek rendeltetése abban áll, hogy a létező termelési viszonyokat megdöntse és új, a termelőerők jellegének megfelelő termelési viszonyokat hozzon létre.

És viszont: annak, hogy a termelési viszonyok teljesen megfelelnek a termelőerők jellegének, példája a szocialista közgazdaság a Szovjetunióban, ahol a termelőeszközök társadalmi tulajdona teljes összhangban van a termelés folyamatának társadalmi jellegével és ahol ennek következtében sem gazdasági válságok, sem a termelőerők pusztulása elő nem fordul.

A termelőerők tehát nemcsak legmozgékonyabb és legforradalmibb elemei a termelésnek, hanem egyúttal azok az elemei is, melyek a termelés fejlődését meghatározzák.

Amilyenek a termelőerők, olyanoknak kell lenniök a termelési viszonyoknak is.

Míg a termelőerők állapota arra a kérdésre ad választ, hogy milyen termelőeszközök segítségével termelik ki az emberek a szükséges anyagi javakat, a termelési viszonyok állapota már egy másik kérdésre ad feleletet: arra, hogy kinek a birtokában vannak a *termelőeszközök* (a föld, az erdők, vizek, bányák, nyersanyagok, termelő szerszámok, üzemi épületek, közlekedési eszközök stb.), hogy azokkal ki rendelkezik: az egész társadalom-e, vagy pedig egyes személyek, csoportok, osztályok, akik azokat más személyek, csoportok, osztályok kizsákmányolására használják fel.

A termelőerők fejlődésének sematikus vázlata a legrégibb időktől napjainkig a következő: áttérés a durva kőszerszámokról az íjra és nyílra és, ezzel kapcsolatban, áttérés a vadászéletről egyes állatok megszelídítésére és kezdetleges állattenyésztésre; áttérés a kőszerszámokról fém-szerszámokra (vasfejsze, vaseke stb.) és ennek megfelelően áttérés a növénytermelésre és földművelésre; az anyagok feldolgozására szolgáló fém-szerszámok további tökéletesítése, a kovácsfujtató bevezetése, áttérés a fazekasságra és, ennek megfelelően, a mesterségek kifejlődése, a mesterségek elválása a földműveléstől, önálló kézművesipar, majd pedig manufaktúra kifejlődése; áttérés a kézműves termelő szerszámjáról a gépre és a kézművesi és manufaktúra termelésnek gépiparrá való átalakulása, áttérés a gépek rendszerezése és a modern, gépekre berendezett nagyipar megjelenése. Ez az általános, távolról sem teljes képe annak a fejlődésnek, melyen a társadalom termelőerőinek fejlődése az emberiség történetének során keresztülment. Érthető, hogy a termelőeszközök fejlődése és tökéletesedése nem az emberektől függetlenül ment végbe, hanem azoknak az embereknek műve volt, akiknek a termeléshez közük volt; következésképp: a termelőeszközök változásával és fejlődésével együtt változott és fejlődött az ember is, mint a termelő erők legfontosabb eleme, változtak és fejlődtek termelési tapasztalatai, munkaügyessége, hozzáértése a termelőeszközök alkalmazása terén.

Ahogy a történelem folyamán változtak és fejlődtek a társadalom termelőerői, úgy változtak és fejlődtek az emberek termelési viszonyai, gazdasági viszonyaik.

A történelem a termelési viszonyoknak öt *alap*-típusát ismeri, ezek: az ősközösség, rabszolgaság, feudalizmus, kapitalizmus és a szocializmus.

Az ősközösségben a termelési viszonyok alapja a termelőeszközök társadalmi tulajdona. Ez alapján összhangban van e korszak termelőerőinek jellegével. Kőszerszámokkal, majd később ijjal és nyíllal lehetetlen volt harcot folytatni a természeti erők és a vadállatok ellen. Ha gyümölcsöt akartak szedni az erdőben, vagy halászni a folyóban, vagy valamilyen lakóhelyet építeni — az emberek kénytelenek voltak közösen dolgozni, ha csak nem akartak az éhhalálnak, a vadállatoknak, vagy a szomszédos emberközösségeknek áldozatul esni. A közös munka a termelőeszközöknek, valamint a munka termékének közös tulajdonához vezet. A termelőeszközök magántulajdonának fogalmát itt még nem ismerik, legfeljebb a személyes tulajdont bizonyos munkaszerszámokra, amelyek egyúttal védőfegyverül szolgálnak a vadállatok elleni küzdelemben. Sem kizsákmányolás, sem osztályok még nincsenek.

A rabszolgarendszerben a termelési viszonyoknak az az alapja, hogy nemcsak a termelőeszközök vannak a rabszolgatartó tulajdonában, hanem a termelésben dolgozó rabszolgák is, akiket gazdájuk szabadon adhat-vehet, megölhet, mint a barmot. A termelés ilyen viszonyai alapján megfelelnek a termelőerők állapotának az illető korszakban. Kőszerszámok helyett most már fémszerszámok álltak az emberek rendelkezésére, a nyomorúságos és kezdetleges vadászgazdaság helyét, amely sem az állattenyésztést, sem a földművelést még nem ismerte, az állattenyésztés, a földművelés, a kézműves mesterségek, s a termelés ez ágai közti munkamegosztás foglalta el: lehetségessé vált a termékek kicserélése az egyes személyek és társadalmak között, a javak felhalmozása egyes emberek kezében; s tényleg meg is történt a termelőeszközök felhalmozódása a társadalom kisebbségének kezében; lehetségessé vált, hogy a kisebbség leigázza a többséget és rabjává tegye. A termelési folyamatban már nem a társadalom összes tagjainak közös és szabad munkáját látjuk, most már a nem dolgozó rabszolgatartók által kizsákmányolt rabok kényszymunkája uralkodik. Ennek következtében a termelőeszközök, valamint a munka termékei sincsenek már közös tulajdonban. A kö-

zős tulajdon helyébe a magántulajdon lépett. Ebben a rendszerben a rabszolgatartó az első és teljesjogú tulajdonos.

Gazdagok és szegények, kizsákmányolók és kizsákmányoltak, teljesjogúak és jogfosztottak, és kiméletlen osztályharc közöttük: ez a képe a rabszolgarendszernek.

A feudális rend termelési viszonyainak alapja az, hogy a termelőeszközök a feudális úr tulajdonában vannak, viszont a termelésben dolgozók, a jobbágyok nincsenek egészen tulajdonában. A jobbágyot a feudális úr már nem ölheti meg, de adhatja-veheti. A feudális tulajdon mellett a parasztnak és kézművesnek vannak termelőeszközei egyéni tulajdonban és van magángazdaságuk, amely személyes munkájukon alapszik. A termelés eme viszonyai alapján megfelelnek a termelőerők állapotának az adott korszakban. A vasöntés és vASFeldolgozás további tökéletesedése; a vaseke és szövőszék elterjedése; a földművelés, konyhakertészet, szőlőművelés, tejgazdaság további fejlődése; a kézműves műhelyek mellett manufaktura üzemek megjelenése: ezek a termelőerők állapotának jellemző vonásai.

Az új termelőerők a dolgozótól bizonyos iniciatívát, a munkára való hajlandóságot, a munkában való érdekeltséget követelnek. Ezért a feudális úr lemond a rabszolgáról, aki nincs érdekelve a munkában, akinek semminemű iniciatívája a termelésben nincsen. A feudális földesúr számára előnyösebb jobbágyot tartani, akinek saját gazdasága, saját termelőeszközei vannak, s aki bizonyos mértékben érdekelve van abban a munkában, amely szükséges a föld megműveléséhez és ahhoz, hogy termése egy részét a feudális földesúrnak természetben beszolgáltassa.

Itt a magántulajdon további fejlődésen megy át. A kizsákmányolás majdnem olyan kegyetlen, mint a rabszolgarendszerben, alig enyhébb annál. A feudális rendszer fő jellemvonása az osztályharc a kizsákmányolók és kizsákmányoltak között.

A kapitalista rendszerben a termelési viszonyok alapja a termelőeszközök kapitalista tulajdona, amely azonban már nem terjed ki a termelésben dolgozókra, a bér munkásokra, akiket a kapitalista sem meg nem ölhet, sem el nem adhat, miután azok szabadok és személyileg függetlenek, a termelőeszközöktől azonban meg vannak fosztva, úgy, hogy

ha éhenhalni nem akarnak, kénytelenek munkaerejüket a kapitalista számára áruba bocsátani s a kizsákmányolás jármát nyakukra venni. A termelőeszközök kapitalista tulajdona mellett másfajta tulajdon is létezik — s a kapitalizmus első idejében széles mérveket ölt — a jobbágyi függőségtől felszabadult parasztnak és kézművesnek magántulajdona saját termelőeszközei felett, amely magántulajdon személyes munkán alapszik. A kézműves műhelyek és manufaktúra üzemek helyére óriási gépekkel dolgozó gyárak léptek. A kezdetleges paraszti termelőszerszámokkal megművelt nemesi birtokok helyét az agrotechnika alapján vezetett és mezőgazdasági gépekkel felszerelt kapitalista nagyüzemek foglalták el.

Az új termelőerők azt követelik, hogy a termelésben dolgozók műveltebbek és értelmesebbek legyenek, mint az elmaradt és tudatlan jobbágyok, hogy meg tudják érteni a gépek szerkezetét s helyesen kezeljék őket. Ezért a tőkések számára előnyösebb a jobbágyság béklyóiból felszabadított bér munkással dolgoztatni, aki eléggé művelt ahhoz, hogy helyesen kezelje a gépet.

A kapitalizmus azonban, miután a termelőerőket kolosszális méretekig kifejlesztette, számára megoldhatatlan ellentmondásokba bonyolódott. Egyre több és több árut termelve s az áruk árát egyre csökkentve, a kapitalizmus kiélesíti a konkurrenciát, romlásba juttatja a kis- és középmagántulajdonosok tömegét, proletárokká változtatja őket és csökkentí a vásárlóerejüket, minek következtében a termelt áruk értékesítése lehetetlenné válik. Ugyanakkor a termelés kiszélesítésével és azzal, hogy óriási gyáraiban a munkások millióit gyűjti egybe, a kapitalizmus a termelési folyamatnak társadalmi jelleget kölcsönöz s ezzel a saját alapjait ássa alá, mert a termelés folyamatának társadalmi jellege a termelőeszközök társadalmi tulajdonát követeli, azonban a termelőeszközök tulajdona magánkapitalista jellegű marad, ami összeegyeztethetetlen a termelés folyamatának társadalmi jellegével.

Ez a kiküszöbölhetetlen ellentmondás a termelőerők jellege és a termelési viszonyok között a túltermelés időnként visszatérő válságaiban nyilatkozik meg, mikor a kapitalisták, nem találva vásárlóképes keresletet — hiszen a lakosság nagy tömegét ők maguk juttatták tönkre —, kény-

telenek termékeket elégetni, kész árukat megsemmisíteni, termelést szüneteltetni, termelőerőket elpusztítani s ugyanakkor a lakosság milliói munkanélküliségre és éhségre vannak kárhozthatva, nem azért, mert nincs elég áru, hanem azért, mert túlsok árut termeltek.

Ez annyit jelent, hogy a kapitalista termelési viszonyok megszűntek összhangban lenni a társadalom termelőerőinek állapotával s kibékíthetelen ellentmondásba kerültek velük.

Ez annyit jelent, hogy a kapitalizmus forradalommal terhes, mely forradalomnak hivatása a termelőeszközök jelenlegi kapitalista tulajdonának szocialista tulajdonnal való felváltása.

Ez azt jelenti, hogy a kapitalista rendszernek alapjellemvonása a legélesebb osztályharc a kizsákmányolók és kizsákmányoltak között.

A szocialista rendszerben, mely eddig egyelőre csak a Szovjetunióban valósult meg, a termelési viszonyok alapja a termelőeszközöknek társadalmi tulajdona. Itt már nincsenek sem kizsákmányolók, sem kizsákmányoltak. A termékeket a végzett munkának megfelelőleg osztják el, aszerint az elv szerint, hogy „aki nem dolgozik, az ne is egyék”. Az emberek egymáshoz való viszonyát a termelés folyamatában itt úgy jellemezhetjük, mint a kizsákmányolástól megszabadult dolgozók elvtársias együttműködésének és kölcsönös szocialista segítségének viszonyát. Itt a termelési viszonyok teljes összhangban vannak a termelőerők állapotával, mert a termelés folyamatának társadalmi jellegét alátámasztja a termelőeszközök társadalmi tulajdona.

Ezért a Szovjetunió szocialista termelése nem ismeri a túltermelés időről-időre visszatérő válságait és a velük kapcsolatos képtelenségeket.

Ezért a termelőerők itt gyorsított ütemben fejlődnek, mert a velük összhangban levő termelési viszonyok szabad teret engednek fejlődésüknek.

Ilyen képet mutat az emberek termelési viszonyainak fejlődése az embriség történetének folyamán.

Igy függ a termelési viszonyok fejlődése a társadalom termelőerőinek fejlődésétől és elsősorban — a termelőeszközök fejlődésétől, minek következtében a termelőerők változása és fejlődése előbb vagy utóbb a termelési viszonyok megfelelő változásához és fejlődéséhez vezet.

„Munkaeszközök*) alkalmazása és létrehozása — mondja Marx — habár csírájában egyes állatfajoknál is megtalálható, a specifikusan emberi munkafolyamat jellegzetes vonása, s ezért definiálja Franklin az embert szerszámkészítő állatnak. A munkaeszközök maradványainak époly jelentősége van a letűnt társadalom-gazdasági alakulatok megítélésénél, mint a csontmaradványok szerkezetének a kihalt állatfajta szervezetenek tanulmányozásánál. A gazdasági korszakokat nem az különbözteti meg egymástól, hogy mit termelnek, hanem hogy hogyan, milyen munkaeszközökkel termelnek... A munkaeszközök nemcsak az emberi munkaerő fejlődésének mértékei, hanem azokat a társadalmi viszonyokat is ábrázolják, melyek között a munka végbemegy.“ (K. Marx: „A tőke“, I. köt., Marx-Engels-Lenin Intézet, 1932, 187—188. old., németül.)

És másutt:

a) „A társadalmi viszonyok szoros összefüggésben vannak a termelőerőkkel. Új termelőerőkre téve szert, az emberek megváltoztatják termelőmódjukat, a termelőmód megváltoztatásával viszont — megváltoztatják módjának megváltoztatásával viszont — megváltoztatják összes társadalmi viszonyaikat. A kézimunkának megfelel a feudális úr társadalma, a gőzmunkának az ipari kapitalista társadalma“. (Karl Marx: *Elend der Philosophie*, Stuttgart, 91. old.)

b) „A termelőerők növekedésének, a társadalmi viszonyok bomlásának, az eszmék alakulásának állandó mozgása közepette élünk; csak a mozgás absztrakciója mozdulatlan.“ (Ugyanott, 91. old.)

A „Kommunista Kiáltvány“-ban megformulázott történelmi materializmust jellemezve, Engels ezt mondja:

„Minden történelmi korszak politikai és szellemi történetének alapja az illető korszak gazdasági termelése s a társadalomnak abból szükségképpen folyó tagozódása. Ennek megfelelőleg: az ősi földközösség

*) »Munkaeszközök« alatt Marx főleg a termelésben használt szerszámokat érti.

felbomlása óta az egész történelem osztályharcok története volt, a kizsákmányolt és kizsákmányoló, elnyomott és uralkodó osztályok között folyó harc története a társadalmi fejlődés különböző fokain... Jelenleg ez a harc elérte azt a fokot, amikor a kizsákmányolt és elnyomott osztály (a proletariátus) már nem szabadíthatja fel magát az őt kizsákmányoló és elnyomó osztálytól (a burzsoáziától) anélkül, hogy ugyanakkor meg ne szabadítsa az egész társadalmat egyszersmindkorra a kizsákmányolástól, elnyomástól és osztályharcától..." (Engels előszava a „Kommunista Kiáltvány” német kiadásához. Marx: Ausg. Schr. I. köt. 196. old.)

A termelés *harmadik sajátossága* abban áll, hogy az új termelőerők s azoknak megfelelő termelési viszonyok keletkezése nem a régi rendszertől függetlenül, nem annak eltűnése után megy végbe, hanem a régi rendszer keretei között és nem az emberek szándékos, öntudatos tevékenysége következtében történik, hanem spontánul, öntudatlanul, az emberek akaratától függetlenül. Ennek két oka van.

Elsőször: az emberek nem választhatják szabadon ezt vagy azt a termelési módot, mert minden új nemzedék, amikor az életbe belép, kész termelőerőket és termelési viszonyokat talál, melyek előző nemzedékek munkájának eredményei, minek következtében egyelőre el kell fogadnia mindazt, amit a termelés terén készen talál és alkalmazkodnia kell hozzá, mert csak így kap lehetőséget arra, hogy anyagi javakat termelhessen.

Másodszor: az emberek, amikor ezt vagy azt a termelőszerszámot, a termelőerőknek ezt vagy azt az elemét tökéletesítik, nincsenek tudatában, nem értik és nem gondolnak arra, hogy milyen *társadalmi* következményei lesznek ennek a tökéletesítésnek, csak a maguk mindennapi érdekeire gondolnak, arra, hogy megkönnyítsék maguknak a munkát, hogy valamilyen közvetlen, kézzelfogható hasznot húzzanak a dologból.

Mikor az ősközösség társadalmának egyes tagjai fokozatosan és tapogatózva áttértek a közszerszámokról a vasszerszámokra, természetesen nem tudták és nem gondoltak arra, hogy milyen *társadalmi* következményekkel fog járni ez az újítás, nem értették és nem voltak tudatában annak, hogy

a vasszerszámokra való áttérés forradalmi átalakulást jelent az egész termelésben s végeredményben a rabszolga-rendszerhez vezet, — ők csak meg akarták könnyíteni maguk számára a munkát és valami közelfekvő, kézzelfogható hasznot húzni a dologból. Öntudatos tevékenységük nem ment túl e köznapi személyes haszon keresésének szűk korlátaiban.

Mikor a feudális rendszer korában Európa fiatal burzsoáziája az apró céhműhelyek mellett nagy manufaktura-üzemeket kezdett építeni s ezzel a társadalom termelőerőit fejlesztette, természetesen nem tudta és nem gondolt arra, milyen *társadalmi* következményekhez fog vezetni ez az újítás, nem volt tudatában és nem értette, hogy ez a „csekély“ újítás a társadalmi erők olyan átesoportosulásához fog vezetni, amely forradalommal kell hogy végződjék, mind a királyi hatalom ellen, melynek kegyét ez a burzsoázia olyan nagyra becsülte, mind a nemesség ellen, melynek soraiba való bejutásról nem ritkán ábrándoztak ennek a burzsoáziának legjobb képviselői, — egyszerűen csak olcsóbbá akarta tenni az áruk termelését, több árut akart kidobni Ázsia és a nemrég felfedezett Amerika piacaira és több nyereséget a maga számára, — tudatos tevékenységük nem ment túl ennek a köznapi gyakorlatnak szűk keretein.

Mikor az orosz kapitalisták a külföldi kapitalistákkal együtt erősen forszírozták Oroszországban a gépekkel dolgozó modern nagyipar létrehozását, érintetlenül hagyva a cárizmust és kiszolgáltatta a parasztokat a földesurak kényének, természetesen nem tudták és nem gondoltak arra, milyen *társadalmi* következményekhez fog vezetni a termelőerőknek ez a jelentős növekedése, nem voltak tudatában és nem értették, hogy ez a társadalmi termelőerők terén végbemenő, jelentékeny ugrás a társadalom erőinek olyan átesoportosulásához fog vezetni, amely megadja a proletariátusnak a lehetőséget arra, hogy a parasztságot magával egyesítse és győzelmes szocialista forradalmat vigyen véghez, — ők egyszerűen csak a végletekig ki akarták szélesíteni az ipari termelést, meghódítani az óriási belső piacot, monopolistákká akartak lenni és a közgazdaságból mennél több nyereséget kisajtolni — öntudatos tevékenységük nem ment túl köznapi gyakorlati érdekeik szűk keretein.

Ebben az értelemben mondja Marx:

„Életük társadalmi termelésében (vagyis: az emberek életfenntartására szükséges anyagi javak termelésében. — *A szerk.*) az emberek bizonyos meghatározott szükségyszerű, saját akaratuktól *független**) viszonyokra, termelési viszonyokra lépnek egymással, mely viszonyok megfelelnek anyagi termelőerőik bizonyos meghatározott fejlődési fokának.“ (K. Marx: *Ausgewählte Schriften*, I. köt., 359. old.)

Ez azonban nem jelenti azt, mintha a termelési viszonyok változásai és a régi termelési viszonyokról újakra való áttérés során, minden összeütközés és megrázkódtatás nélkül menne végbe. Ellenkezőleg: ez az áttérés rendesen a régi termelési viszonyoknak forradalmi úton való megdöntésével és új termelési viszonyoknak forradalmi úton való létesítésével megy végbe. A termelőerők fejlődése és a termelési viszonyok terén végbemenő változások egy ideig spontánul, az emberek akaratától függetlenül folynak. De csak egy bizonyos ideig, addig, míg a létrejött és fejlődésben levő termelőerők kellőképp meg nem érnek. Mikor azonban az új termelőerők már megértek, a létező termelési viszonyok és azoknak hordozói — az uralkodó osztályok — a további fejlődésnek „elháríthatatlan“ akadályává válnak, melyeket csak az új osztályok öntudatos tevékenysége útján, ezeknek az osztályoknak erőszakos cselekvése útján, forradalom útján lehet az útból elsöpörni. Itt különösen szembetűnően lép előtérbe az új társadalmi eszmék, új politikai intézmények, új politikai hatalom *óriási szerepe*, melyek hivatva vannak a régi termelési viszonyokat erőszakkal megváltoztatni. Az új termelőerők és a régi termelési viszonyok összeütközése alapján, a társadalom új gazdasági szükségleteinek alapján, új társadalmi eszmék keletkeznek, az új eszmék megszervezik és mozgósítják a tömegeket, a tömegek új politikai hadsereggé tömörülnek, új forradalmi hatalmat hoznak létre s azt arra használják fel, hogy a régi rendet a termelési viszonyok terén erőszakkal megdöntsék és az új rendet megszilárdítsák. A fejlődés spontán folyamata átadja helyét az emberek öntudatos tevékenységének, a békés fejlődés az erőszakos átalakulásnak, az evolúció a forradalomnak.

*) A „független“ szót a szerkesztőség húzta alá.

„A proletariátus — mondja Marx — a burzsoázia elleni harcban elkerülhetetlenül osztállyá egyesül... forradalom útján magát uralkodó osztállyá teszi és uralkodó osztályi minőségében, erőszakos úton megszünteti a régi termelési viszonyokat.“ („Kommunista Kiáltvány“, Marx: Gesammelte Schriften. I. köt., 226. old.)

Továbbá:

a) „A proletariátus a maga politikai uralmát arra fogja felhasználni, hogy a burzsoázia kezéből lépésről lépésre minden tőkét kiragadjon, az összes termelő eszközöket az államnak, vagyis az uralkodó osztállyá megszervezett proletariátusnak kezében összpontosítsa s a termelőerők mennyiségét a lehető leggyorsabban megsokszorozza.“ (Ugyanott, 224—225. old.)

b) „Minden régi társadalomnak, mikor az újjal terhes, erőszak a bábája.“ (Marx: „A tőke“, I. köt., 791. old., németül.)

Marx 1859-ben, „A politikai gazdaságtan kritikájához“ c. híres könyve történelmi jelentőségű „előszavában“ a történelmi materializmus lényegének következő zseniális formulázását adta:

„Életük társadalmi termelésében az emberek bizonyos meghatározott, szükségszerű, saját akaratuktól független viszonyokra, termelési viszonyokra lépnek egymással, amely viszonyok megfelelnek anyagi termelőerők bizonyos meghatározott fejlődési fokának. E termelési viszonyok összessége adja a társadalom gazdasági struktúráját, azt a reális alapot, melyen a jogi és politikai felépítmény áll s amelynek a társadalmi öntudat bizonyos formái felelnek meg. Az anyagi élet termelési módja határozza meg általában az élet szociális, politikai és szellemi folyamátát. Nem az emberek tudata határozza meg létüket, hanem megfordítva: társadalmi létük határozza meg tudatukat. A társadalom anyagi termelőerői, fejlődésüknek bizonyos fokán, ellentmondásba kerülnek a létező termelési viszonyokkal, vagy — ami nem egyéb, mint ugyanennek a jogi kifejezése — tulajdon viszonyokkal, melyeknek keretein belül eddig fejlődtek. A termelőerők fejlődésének formáiból ezek a viszonyok a ter-

melőerők béklyóivá változnak át. Ekkor beáll a szociális forradalom kora. A gazdasági alap megváltozásával az egész óriási felépítmény is lassabban vagy gyorsabban átalakul. Az ilyen átalakulások vizsgálatánál mindig különbséget kell tenni a termelés gazdasági feltételeinek anyagi, természettudományos pontossággal megállapítható átalakulása és ama jogi, politikai, vallási, művészi, vagy filozófiai, egyszóval: ideológiai formák között, melyekben ez az összeütközés az emberek tudatába behatol s melyekben az emberek azt végigharcolják. Mint ahogy az egyes embert nem aszerint ítéljük meg, hogy mit gondol magáról, éppúgy az ilyen átalakulási korszakot sem lehet megítélni saját tudata alapján, hanem ellenkezőleg: ezt a tudatot az anyagi élet ellentmondásaiból, a társadalmi termelőerők és termelési viszonyok közti konfliktusból kell megmagyarázni. Társadalmi alakulat addig soha el nem pusztul, míg ki nem bontakoznak mindazok a termelőerők, melyeknek fejlődése számára az illető alakulat elég teret ad és az új, magasabbrendű termelési viszonyok sohasem jelennek meg addig, míg magának a régi társadalomnak ölen ki nem keltek létezésük anyagi feltételei. Ezért az emberiség mindig csak oly feladatokat tűz maga elé, amelyeket meg is tud oldani, mert közelebből megtekintve a dolgot, mindig az tűnik ki, hogy maga a feladat csak akkor jelenik meg, mikor megoldásának anyagi feltételei már megvannak, vagy legalább is már a létrejövés folyamatában vannak.“ (K. Marx: Ausgewählte Schriften, I. köt., 359—360. old.)

Így áll a dolog a marxista materializmussal, ha azt társadalmi életre, a társadalom történetére alkalmazzuk.

Ezek a dialektikus és a történelmi materializmus alapvető vonásai.

Ebből látható, hogy az elméletnek milyen gazdag tárházát mentette meg Lenin a párt számára a revizionistáknak és a mozgalom lezüllött elemeinek merényleteivel szemben és hogy milyen fontos jelentősége volt pártunk fejlődése szempontjából Lenin „Materializmus és empirio-kriticizmus“ c. könyve megjelenésének.

